

JONITES OCH NIMROD I JERAHME'ELS HEBREISKA KRÖNIKA

WITOLD WITAKOWSKI
Uppsala

ABSTRACT The medieval Hebrew Chronicle of Yerahme'el contains a story of the meeting of Nimrod and Yonites, the (fourth) son of Noah, attributed to Strabo of Cyprus. Yonites is unknown in Jewish tradition, but can be found in a similar context as in Yerahme'el in Syriac Christian literature – for the first time in the Cave of Treasures (5th cent.). Yerahme'el could not however know the Cave, and therefore one has to look for intermediary stages. One of them is the Syriac Apocalypse of Pseudo-Methodios (the end of the 7th cent.) directed against the Muslims, which became very popular among the Syrians and was soon translated into Greek and Latin. The Latin translation was used by Petrus Comestor (d. 1179) in his *Historia Scholastica*. Since its author lived in Troyes in northern France where contacts are attested between Christian and Jewish exegetes in the 12th cent., one may assume that Yerahme'el's work came into being in this region and epoch.

Den hebreiska medeltida historiografin har under senaste decennierna, i motsats till vad som var fallet i början av seklet, knappast varit ett särskilt uppmärksammat forskningsämne. *Jerahme'els* [*Yerahme'el*] *krönika* är inget undantag, men t.o.m. i jämförelse med andra hebreiska medeltida krönikor – korstågskrönikor, och i ännu högre utsträckning *Josippom*,¹ som genremässigt ligger mycket nära *Jerahme'els krönika* – är den sistnämnda relativt okänd. Man kan exempelvis inte finna den i en nyligen publicerad förteckning över hebreiska medeltida historiografiska verk.²

Man måste först konstatera att det, med undantag för vissa fragment, inte finns någon utgåva av *Krönikan*, inte bara en kritisk sådan utan överhuvudtaget. *Krönikan* är känd endast genom en engelsk översättning som 1899 publicerades av Moses Gaster. Det är också från honom som dess titel härstammar: *The Chronicles of Jerahmeel; or the Hebrew Bible Historiale, being a collection of apocryphal and pseudo-epigraphical books dealing with the history of the world from the creation to the death of Judas Maccabeus.*³

Bara en handskrift av *Jerahme'els krönika* är känd. Den befinner sig i Bodleian Library i Oxford, härstammar från 1400-talet och består av 388 blad.⁴ Skriven med den gamla tyska rabbiniska skriften, är den med sina mycket små bokstäver inte lätt att läsa. Handskriften innehåller egentligen ett annat verk, *Memoarboken* (*Sefer ha-Zikhronot*) av Eleazar ben Asher ha-Levi.⁵ Denne presenterar sig som en kompilator genom att säga om sitt material "... and as I found, so I copied, and I have deftly woven the materials to form one book..."⁶ Eleazar som levde någonstans i Rheinland,⁷ kompilerade sin samling kring år 1325,⁸ vari han inkorporerade Jerahme'els verk. Det är inte alltid klart vad i handskriften som är Eleazars verk och vad som är Jerahme'els. Den sistnämnde var ju också i stor utsträckning en kompilator. Vissa fragment är dock "signerade" på följande sätt: "*u-māṣatī 'anī Yərahmā'el bə-sēfer Strbyn* (för: *Strbyn*) ..." – "Och jag, Jerahme'el, fann i Strabos bok..." eller: "*u-māṣatī 'anī Yərahmā'el bə-sēfer Niqola'os mid-Dammēseq...*" – "Och jag, Jerahme'el, fann i Nikolaos' av Damaskus bok..."⁹

Krönikans gängse titel är, som sagt, given av M. Gaster, medan den hebreiska originaltiteln inte är bevarad. I *Krönikans* text betecknas verket som *Məgillat Yərahmā'el*, eller *Məlišat Yərahmā'el*, eller helt enkelt *Sēfer Yərahmā'eli*.¹⁰ Författarens eller kompilatorns namn återges också i andra former, som *Ha-Yərahmā'eli*, och med patronymikon *Yərahmā'el ben Šlomoh*. Om Jerahme'el som person vet man praktiskt taget ingenting. Däremot vet man att krönikan inte var hans enda litterära verk. Han skrev också religiösa dikter, *piyyuṭim*, och särskilt *qədušot*.¹¹ Enligt Abraham b. Azriel, författare till liturgiska kommentarer (1200-t.), författade Jerahme'el även ett, i övrigt okänt, grammatiskt verk, och enligt en

not i *Krönikans* handskrift (fol. 377) skrev han om astronomi, även om det inte är säkert att den traktat som följer på fol. 378 är av hans hand. Vidare var han intresserad av matematik och formulerade matematiska gåtor,¹² samt ägnade sig åt meteorologi, o.d.¹³

Osäkert är både när och var Jerahme'el levde. Man antar dock att det var på 1100-talet.¹⁴ A. Neubauer ansåg att han levde i Syditalien på 1000-talet.¹⁵ Neubauer bygger sin argumentering på att Jerahme'el verkar ha kunnat inte bara latin, utan även grekiska, vilket framgår av hans användning av latinska källor och citat från grekiska verk, som Josephus', Strabos och Nikolaus' av Damaskus, vilka inte fanns översatta till latin vid denna tid. Jerahme'els kunskaper i grekiska skulle även bekräftas av att en del toponymer i grekisk form förekommer i hans verk, som t.ex. *Asiriya'*, *Liddi'ah*, *Qaldar'ah*, *Etiopi'ah*.¹⁶ Så vitt jag kan se är de emellertid latinska och därmed inte bevis för Jerahme'els kunskaper i grekiska. (Vi skall återkomma till de citerade grekiska författarna senare.) Kunskaper i latin¹⁷ tyder bara på att han levde i Västerlandet, och inte nödvändigtvis i Syditalien.¹⁸ Enligt S. Baron kan man dra vissa slutsatser från Jerahme'els användning av en apokryfisk text, *Pseudo-Philos Liber Antiquitatum Biblicarum*: de flesta av dess medeltida handskrifter härstammar från det Heliga Romerska Imperiet,¹⁹ särskilt norra Italien, vilket skulle tala för att det var där Jerahme'el levde.

Gasters långa titel beskriver *Krönikan* såsom en samling av apokryfiska och pseudo-epigrafiska skrifter, och man måste medge att denna inte är en krönika i gängse bemärkelse, men eftersom samlingen är ordnad mer eller mindre enligt ordningen av de gammaltestamentliga historiska böckerna, kan den betraktas som ett historigrafiskt, krönikeartat verk.

Vi finner här berättelser om världens och människans skapelse, de sju planeterna, Adam och Evas fall, Kain och kainiterna, generationerna från Adam till Noa och efter Noa – här även *Berättelsen om Jonites och Nimrod* – vidare legender om Abraham, om Josef, exkurser om Roms och Greklands historia, berättelserna om Moses, hans död och himmelfärd, berättelserna om Nebuchadnezzar, den babyloniska fångenskapen, Templets återuppbyggnad och en bok om makkabéerna.²⁰

Därefter kommer en berättelse om Alexander den Store²¹ och, efter ett hopp på drygt 1000 år, en berättelse om korståg, men dessa två stycken hör antagligen inte till Jerahme'els samling utan till Eliezer ben Ashers.²²

Förutom Gasters angivelser av Jerahme'els källor har ingående studier av dessa gjorts. De två viktigaste källorna är dock säkerställda: *Josippon*²³ och Pseudo-Philos latinska *Liber Antiquitatum Biblicarum*, som i likhet med en del andra judiska pseudo-epigrafer bara har bevarats i den kristna traditionen.²⁴ En del mindre källor är också kända. Hit hör *Kapitel av Rabbi Eliezer (Pirqē dā-Rabbi ʿElīezer)* 3–12 (om skapelsen); ett par midrasher, t.ex. om ett barns tillblivelse (*Yeširat ha-walad*),²⁵ om gravslående (*Hibbut ha-qebber*),²⁶ om Gehinnom (*Seder Gehinnom*),²⁷ om Paradiset (*Seder Gan ʿEden*),²⁸ om änglarna Shemhazai och Azael (f. 21b),²⁹ vidare en *Moseskrönika*, (f. 37–47) som har paralleller i *Den Rättfärdiges bok (Sēfer ha-Yāsar, 1200-talet)* och en rysk (sic!) version,³⁰ de apokryfiska tilläggen till *Danielboken: De tre ungdomars sång och Berättelsen om draken*,³¹ båda på arameiska. *Makkabéerboken*, som inte är någon av bibelböckerna med samma titel, är tagen från *Josippon*.³²

Här kommer vi att koncentrera vårt intresse till ett stycke rörande Nimrod och Yonites. Den utgör en ”apokryf” till Första Moseboken kap. 10, den så kallade *Nationernas tavla*, som innehåller en genealogi över Noas söner och senare generationer, och där det också talas om Nimrod, Kus’ son och Hams sonson (Gen 10:8). Nimrod hade fem bröder, nämnda i vers 10:7, men han själv intar en speciell ställning, då det sägs att han ”var den förste som upprättade ett välde på jorden. (9) Han var ock en väldig jägare inför Herren... (10) Och hans rike hade sin begynnelse i Babel, Erech, Ackad och Kalne i Sinears land,” (11) varifrån han drog ”till Assyrien och byggde Nineve, Rehobot-Ir och Kela” (12).

Stycket ifråga hör till de fragment som faktiskt finns publicerade.³³ Det är tillskrivet Strabo och låter så här:

Och jag, Jerahme'el, har funnit i Strabos från Cyprus bok att Nimrod var Sems son, (och) att när Noa var 100 år gammal

föddes honom en son, till hans avbild och likhet, och han kallade honom Jonites. Noa, hans far, gav honom gåvor och skickade honom till landet Etan; detta sträcker sig ända till havet Eliochora. Nimrod den onde gick till Jonites att lära sig något av hans visdom, eftersom Guds ande var med denne. Jonites såg i astrologi(boken) att Nimrod den onde skulle komma till honom för att få ett råd av honom om hur han skulle kunna bli härskare. Han (dvs. Jonites) började förklara för honom betydelsen av de fyra kungar som Daniel såg. Jonites sade till Nimrod att i början skall assyrierna regera, och de är Sems barn, såsom det är sagt: "Och Sems söner var Elam och Assur..."³⁴

Sedan, d.v.s. i samma kapitel men efter det publicerade stycket, får vi veta att Nimrod började regera i Babylon, där han fick en son, Bel, som övertog riket efter sin far. Bels son var Ninos, som ökade riket genom att göra sig till härskare även över Assyrien. Där byggde han Nineve och Rehobot, vilket alltså motsäger *Genesisbokens* uppgift om att det var Nimrod som byggde dessa (och två andra) städer.

Nu uppstår frågan varifrån allt detta kommer. För att identifiera Jerahme'els källor till detta stycke måste man göra en kort översikt över traditionerna rörande de två huvudpersonerna.

I judisk tradition är Nimrod känd som en ond figur.³⁵ Detta kan bero på en felaktig etymologi av hans namn. Ursprungligen ett något förvanskat namn på den mesopotamiske guden med det sumeriska namnet Ninurta /Nimurta,³⁶ eller (enligt andra forskare) Marduk, har det i hebreiskan associerats med roten *MRD* – 'revoltera'.³⁷ Att han, enligt *Genesisboken*, besatt ett välde förklaras av den övernaturliga styrka som Adams och Evas kläder gav honom. Dem ärvde han från de första föräldrarna genom Methusalem, Noa, Ham och Kush. I egenskap av härledare för Kushs ättlingar besegrade han jafetiterna. Som nyttillträdd härskare bosatte han sig i Sinear, och med utgångspunkt därifrån utökade han sitt välde tills dess att han härskade över hela världen. Samtidigt med att hans makt växte, växte även hans ondska: han tillbad idoler och gjorde allt han kunde för att få sina undersåtar att tillbedja dem

också. Till sist krävde han att de skulle erkänna honom själv som en gud. Ett av uttrycken för denna hybris var också uppförande av Babels torn i Sinears land, ett alltigenom ogudaktigt verk, och en revolt mot Gud.³⁸

Jerahme'els uppgifter om Nimrods rådsökande hos Jonites kan således ha funktionen att fylla en lucka i traditionen. Om Nimrod enligt *Genesisboken* var grundare till mesopotamiska städer, passar han som Assyriernas förste härskare, vilka, som Jonites förklarade för honom, först av alla skulle inneha herraväldet över världen, allt enligt Daniels profetia.

Jonitesfiguren ter sig något mer svåråtkomlig. Ingenstans i den judiska traditionen finns, mig veterligt, denne Noas fjärde son nämnd. Varken targumerna, midrasherna eller de två viktigaste källorna till Jerahme'els *Krönika*, *Ps.-Philo* eller *Josippon*, som båda har utförliga listor på noakiterna, innehåller någon som helst uppgift om Jonites. Jerahme'els påstående att han har läst om Jonites i Strabo *Hak-Kaphtori's* bok är, enligt min mening, ett apokryfiskt påhitt. Denna hänvisning använde han redan tidigare i sin krönika, enligt mönster från *Josippon*, som i sin tur hade tagit över den från Josephus Flavius' *Antiquitates Judaicae*. Men om dessa fall, i Josephus, i *Josippon* och på motsvarande ställen i Jerahme'els *Krönika* verkligen är källhänvisningar, är det i fallet med Nimrod och Jonites bara ett konstgrepp. Strabo, som för övrigt härstammade från Kappadokien (eller Pontos) och inte från Cyprus (hebr. *Kaphtor*), levde mellan 68 f.Kr. och 20 e.Kr., och är känd huvudsakligen för sin *Geografi* i 17 böcker, medan hans *Historia*, som omfattade perioden 146–27 f.Kr. inte har bevarats. Man vet dock att den var en *Zeitgeschichte* (samtida historieverk) och som sådan torde den inte ha kunnat innehålla uppgifter om sådana i tiden avlägsna figurer som Jonites eller Nimrod.

Detta leder oss till att anta att Jerahme'el försöker dölja den rätta källan. Och om en judisk historiker döljer sina källor, kan man misstänka att det rör sig om kristna sådana. Vi har redan påpekat att Jerahme'els *Krönika* innehöll fragment av Pseudo-Philos *Liber Antiquitatum Biblicarum*. Den tog han från kristet håll, och dess text återöversatte han från latin till hebreiska.³⁹ Man vet att vissa

verk ur den judiska apokryfiska (mer tekniskt kallad pseudoepigrafiska) litteraturen ofta traderades inom kristna kretsar, och ibland "återkom" de till den judiska kultursfären först, om någonsin, under medeltiden (exempelvis genom *Josippon*).

Nu är det så att man faktiskt känner till ursprunget till Jonitesgestalten,⁴⁰ eller åtminstone den text där den är belagd för första gången. Det är *Skatternas grotta*,⁴¹ en syrisk apokryf som i sin idag kända form härstammar från 500-talet, fast man räknar med att kärnan i texten är två århundraden äldre. Här finner vi faktiskt både Jonites eller Jonton, som hans namn är här, och Nimrod.

Vi får veta att Nimrod föll en gång framför elden som kom ner från himmelen, och detta blev upprinnelsen till persernas vördnad för elden⁴². Därefter begav sig Nimrod till landet Nod för att där vid havet Arkos (eller Bros)⁴³ träffa Yonaṭon⁴⁴ (eller Jon(i)ton). Denne lärde honom under tre år visdomen och innehållet i uppenbarelse-skrifter. Nimrods lärdom, får vi veta, kallas av perser "uppenbarelse" (syr. *gelyānā*) och av romarna "astronomi", men är inget annat än astrologi, en "demonernas fel(syssla)", som magerna ägnar sig åt.

Men *Skatternas grotta* har aldrig översatts till vare sig hebreiska, grekiska eller latin, i vilka eventuella versioner Yerahme'el rent teoretiskt skulle ha kunnat finna Jonitesgestalten. Det finns emellertid en annan syrisk text som, så att säga, tog över denna figur.⁴⁵ Denna text är *Pseudo-Methodios' Apokalyps*, skriven vid slutet av 600-talet.⁴⁶

Här sägs det att när Noa var 700 år gammal föddes honom en son, Jonton (Yōṭṭon), "till hans avbild och likhet", och när denne var 200 år gammal gav Noa honom gåvor och skickade honom till Öst. Så kom han till ett land kallat 'Solens eld' (*nār šemšā*), eller snarare 'Solens land' (*kūr šemšā*),⁴⁷ där solen stiger. Jonton fick visdomsuppenbarelser och började som den förste på jorden använda stjärnornas banor, alltså astrologin, för att sia. När Nimrod kom till honom fick han från honom i uppdrag (sic!) att bli kung (*məqabbēl puqḏānē dā-nehwē malkā*; 5,2). När Babel byggdes blev Nimrod dess konung.⁴⁸ Fred rådde mellan Nimrods och Jontons kungariken. Den senare skickade även ett brev till Nimrod i vilket han förutspådde ett krig mellan semiter och hamiter, ur vilket Nimrod skulle gå som segrare.⁴⁹

Såsom varande en av de första anti-muslimska skrifterna, rönt *Apokalypsen* oerhörd popularitet, både bland syrianer och snart även andra kristna, vilket man kan förstå från det att den mycket tidigt, i början av 700-talet, blev översatt till grekiska,⁵⁰ och snart därefter till latin.⁵¹ Det finns latinska handskrifter med Ps.-Metodios' verk från 700-talet, medan de grekiska är relativt sena (1300-t.). I de flesta grekiska textrecensioner som publicerats (det finns fyra!) är Jonitons namn förvanskat, och låter Moniton (Μονητων),⁵² och så heter han också i den armeniska traditionen (uppenbarligen baserad på den grekiska⁵³). I den latinska, som håller sig nära den syriska texten, heter han Ionitus. Detta betyder dock inte att den latinska versionen var en direkt översättning från syriska. Den översattes säkerligen från grekiska, vilket bl.a. syns i namnet på det hav i Öster vid vilket Ionitus' land låg, nämligen "Hiliu Chora, id est Regio Solis", en klar kopia av det grekiska ἡλίου χώρα,⁵⁴ som i sin tur återger det hypotetiska syr. *kūr šemšā*, med samma betydelse.

Men läste då Jerahme'el den grekiska eller latinska versionen av *Pseudo Metodios' Apokalyps*? Vi måste kontrollera om det inte föreligger något mellanled mellan honom och *Apokalypsen*.

A priori finns det två sådana som Jerahme'el skulle kunna ha använt. Vi har redan påpekat att Jerahme'el hade en del naturvetenskapliga intressen, bl.a. astronomi. Man kan då inte utesluta att han hade tillgång till den latinska s.k. *Nimrodboken* (*Liber Nimrod*).⁵⁵ Trots titeln, som antyder att det kan röra sig om en apokryf, är det en medeltida mytologisk handbok i astronomi.⁵⁶ Verket, som skrevs vid slutet av 700- eller början av 800-talet, innehåller i sina tre delar en allmän presentation av universum, en beskrivning av solsystemet, och en beskrivning av månens rörelser samt meteorologiska frågor. Man ansåg tidigare att *Nimrodboken* hade direkta orientaliska, närmare bestämt syriska, källor, inte bara därför att Jonitesgestalten omnämns där, utan också därför att det finns en referens till att året börjar den 1:a oktober.⁵⁷ Men mer sannolikt är att dess författare baserade sitt verk på latinska texter och västliga traditioner, bland vilka nämns de *Pseudo-klementinska* skrifterna, men säkert hade han också tillgång till *Ps-Metodios'* latinska översättning.⁵⁸

I *Nimrodboken* möter vi som sagt Nimrod och Joniton (här under namnet Joanton) igen, vilka diskuterar astronomiska spörsmål. Men förhållandet dem emellan är omvänt: det är Nimrod som är läraren, medan Joanton är eleven, och i så fall måste *Nimrodboken* avskrivas som potentiell källa för Jerahme'el.

Det finns emellertid ytterligare ett möjligt mellanled, nämligen ett medeltida latinskt verk, *Historia scholastica* av Petrus Comestor (eller Manducator; fr. Pierre Mangeur).

Petrus Comestor, född och uppvuxen i Troyes, blev senare dekanus i katedralen där, och 1164–68 kansler för katedralskolan i Paris, innan han drog sig tillbaka till St. Victorklostret i samma stad (han dog 1179). Han var för sin samtid känd som en stor bibelkännare och kommentator. Hans *Historia scholastica* var en universiell krönika för perioden från skapelsen fram till den nytestamentliga epoken.⁵⁹ Under medeltiden var detta en mycket populär skrift, erkänd av både påven och Parisuniversitetet att användas i teologiundervisningen, vilket förskattade författaren titeln *Magister historiariarum*.⁶⁰ Även Petrus kände *Ps-Metodios' Apokalyps*, och Joniton- och Nimrod-traditionen finns med här, och till yttermera visso i en form som är nära både *Apokalypsen* och Jerahme'els *Krönika*. Det är däremot säkert att Petrus Comestor hade använt en annan handskrift än de som är kända från de två editioner av *Apokalypsen* som finns (Sackur 1898, Kortekaas 1998). Den publicerade latinska texten låter:

*Ionitus autem, filius Noe, introivit in Eoam usque ad mare, qui vocatur "Hiliu Chora", id est "Regio Solis", in quo solis ortum fit... – "Ionitus kom således till Eoam ända fram till havet som kallas Hiliu chora, det vill säga Solens Rike, där solen stiger..."*⁶¹

men i *Historia Scholastica* finner man:

*... dedit Noe donationes filio suo Ionitho, et dimisit eum in terram Ethan, et intravit eam Ionithus usque ad mare orientis, quod dicitur Elioschora, id est solis regio.... – "Noa gav sin son Ionitus gåvor och skickade honom till landet Ethan, och han kom in i det ända till östhavet som kallas Elioschora, det vill säga Solens Rike..."*⁶²

Jämför man nu den form av toponymen som förekommer i Jerahme'els *Krönika* (?YTN = Eitan) med dem som finns i den latinska översättningen av *Pseudo-Methodios' Apokalyps* (Eoam) och Petrus Comestors *Historia Scholastica* (Ethan), måste man konstatera att den ligger närmare den senares form. Det skulle således betyda att Jerahme'el tog sin Jonitespassus från Peter Comestors verk, och inte direkt från *Apokalypsen*. Man måste emellertid notera att Comestors toponymer ju också måste komma från Ps.-Methodios' *Apokalyps*, dock från en annan och bättre handskrift (med den korrekta formen Ethan) än den äldsta som har bevarats, och som vi känner från den moderna utgåvan.⁶³

Icke desto mindre tycks det mer sannolikt att Jerahme'el kände Jonites från Comestors *Historia*. För det första finns det spår av Comestors verk i andra stycken av Jerahme'els *Krönika*,⁶⁴ några som dock måste undersökas separat. Man kan även framföra ett annat argument. Petrus fick sin utbildning i katedralskolan i Troyes, och där utvecklade han även intresse för den judiska exegetiken. Vid arbetet på sitt verk använde han en del – antagligen muntliga – judiska källor.⁶⁵ Detta var inte något undantag, ty idén om *hebraica veritas* var ju känd inte bara på Hieronymus' tid.⁶⁶ I Troyes fanns det samtidigt en berömd rabbinsk skola under Rashi (dog 1105) och hans efterträdare Samuel ben Meir (Rashbam, d. 1174). Om kristna teologer, som t.ex. Hugo från Sankt Viktor-klostret (d. 1141), på 1100-talet där kunde konsultera judiska exegeter, är det inte osannolikt att en del kristet material i samma intellektuella miljö i Troyes, eller i någon annan stad i norra Frankrike, på ett eller annat sätt kunde hamna i judiska händer, och i så fall så småningom även i Jerahme'els.

Detta leder till ytterligare två hypotetiska slutsatser. Om Jerahme'el kände Comestors (d. 1179) verk skrivet i mitten på 1100-talet, kunde han inte leva på 1000-talet (som Ad. Neugebauer antog), utan tidigast i mitten av, eller snarare under andra hälften av 1100-talet. Det är också sannolikt att hans hemstad inte låg i Norra Italien (vilket Salo Baron trodde), utan i norra Frankrike där kontakterna mellan de judiska och kristna exegeterna är belagda.

APPENDIX

Latinsk text av de relevanta fragmenten ur Petrus Comestors *Historia Scholastica*, enl. *Patrologia Latina*, vol. 198, Paris 1855, col. 1088 (modern kritisk utgåva saknas).

Iam in trium milium annorum, postquam exivit Noe de arca aedificaverunt filii Noe novam possessionem in exteriora terra et apellaverunt nomen regionis illius Thamnon secundum nuncupationem numeri, qui exierunt de archa, id est VIII. C. autem anno de terciam chiliadam natus est Noe filius secundum ipsius similitudinem et vocavit nomen eius Ionitum. CCCmo vero tempore de trium milium annorum dedit Noe donationes filio suo Ionito et demisit eum in terram Eoam et post obitum Noe DC et XC anno in eosdem trium milium annorum ascenderunt filii Noe de terra Eoam et aedificaverunt sibi turrem in terra Sennahar, et illuc divise sunt linguae et disperse sunt super faciem totius terrae. Ionitus autem, filius Noe, introivit in Eoam usque ad mare, qui vocatur *hiliu chora*, id est regio solis, in quo solis ortum fit et habitavit ibidem. Ionitus accipit a Deo donum sapientiae, qui non molum hoc tantum, sed et omnem astronomiae articulum factusque inventor. Ad hunc descendens Nebroth qui fuit gigans et eruditus ab eo accipit ab illo consilium, in quibus regnare coepissent. Hi autem Nebroth ex filiis discendebat *hiroum*; qui fuit filius Sem et ipse primus regnavit super terram.

NOTER

1. *Sēfer Yosifon (Yosippon)*, ed. D. Flusser, I–II, Jerušalayim 1978–80.
2. A. Grabois har inte med den i sin förteckning över hebreiska medeltida krönikor: *Les sources hébraïques médiévales, vol. I: Chroniques, lettres et responsa*, (Typologie des sources du Moyen Âge occidental, fasc. 50), Turnhout 1987, s. 89–91.
3. *The Chronicles of Jerahmeel ...*, translated for the first time from an unique manuscript in the Bodleian Library by M. Gaster, together with an introduction, critical notes, a full index, and five facsimiles, (Oriental Trans-

lation Fund: new series, 4), London 1899, repr.: New York 1971. Här tar vi oss friheten att ändra Gasters titel till singular.

4. A. Neubauer & A.E. Cowley, *Catalogue of the Hebrew manuscripts in the Bodleian Library, vol. II*, Oxford 1906, p. 208–215 (cat. number 2797–Ms. Heb. d. 11). Handskriften köptes från Dr R.N. Rabinowitz' samling i München, år 1887.

5. Gasters översättning, s. 1 (Compiler's Preface).

6. Gasters översättning, s. 2.

7. Derra framgår från de tyska dialektala former av veckodagsnamn som han använder.

8. *Medieval Jewish Chronicles and Chronological Notes*, ed. from printed books and manuscripts by A. Neubauer, vol. I, Oxford 1887, s. xx; & idem, 'Yerahmeel ben Shelomoh', *Jewish Quarterly Review* 11 (1898–99), s. 364 (364–386).

9. A. Neubauer, 'Yerahmeel Ben Shelomoh', *Jewish Quarterly Review* 11 (1898–99), s. 367.

10. J. Dan, 'Jerahmeel ben Solomon', *Encyclopaedia Judaica*, vol. 9 (1971), col. 1345.

11. Som beskriver den skapade världen och änglarnas helighet; J. Dan, *ibid.* Urval av hans dikter i: Neubauer, 'Yerahmeel ...', s. 369–386; se även S.J. Halberstam, 'Notes to the *J.Q.R.*, XI, pp. 364–386', *Jewish Quarterly Review* 11 (1898–99), s. 697ff.

12. Två handskrifter i Bodleian Library innehåller matematiska gåtor. Ett urval publicerades av Neubauer, 'Yerahmeel ...'.

13. Enligt S.W. Baron (*A Social and Religious History of the Jews, vol. 6: Laws, Homilies and the Bible*, 2nd ed., New York 1958, s. 422, n. 56) kom Jerahme'els kunskaper i astronomi samt hans intresse för vetenskaplig tolkning av antika traditionerna sannolikt från hans vistelser i sådana kulturcentra som Rom och Lucca (snarare än i Tyskland).

14. Enligt J. Dan, *op. cit.* (se not 10), dock utan någon argumentering.

15. Neubauer, 'Yerahmeel ...', s. 366f.

16. Citerade av Neubauer, *op. cit.*, s. 367; angivna även i Gasters översättning, s. 68f.

17. *The Hebrew Fragments of Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum preserved in the Chronicles of Jerahmeel*, ed. & transl. by D.J. Harrington, (Texts and Translations 3: Pseudepigrapha Series, 3), Missoula, Montana 1974, introd.

18. Syditalien antas vara *Josippons* författares hemland.

19. S.W. Baron, *op. cit.* (n. 13), p. 422, n. 56: Jerahme'els intresse, större än *Josippons*, att synkronisera den romerska historien med den judiska pekar också på att hans hemort var någonstans inom det Heliga Romerska Imperiet.

20. Med denna avslutas Gasters översättning.

21. Denna version, olika Pseudo-Kallisthenes' och *Historia de Preliis*, är översatt på basis av vår handskrift av M. Gaster, 'An Old Hebrew Romance of Alexander, translated from Hebrew MSS of the twelfth century', *The Journal of*

the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1897, s. 485–549; se även W.J. van Bekkum, 'Alexander the Great in Medieval Hebrew Literature', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 49 (1986), s. 233f.

22. M. Waxman, *A history of Jewish literature from the close of the Bible to our days*, I, 2nd ed. New York 1938, s. 527; de stycken från Josippon som avbryter Jerahme'els text kommer också från Eliezer, Waxman, *ibid*.

23. J. Reiner, 'The original Hebrew Yosippon in the Chronicle of Jerahmeel', *Jewish Quarterly Review* 60 (1969–70), s. 128–146. Citat från *Josippon* är dels Jerahme'els dels Eleazar ben Ashers, som på egen hand kompletterade de stycken som Jerahme'el kopierat; Reiner, *op. cit.*, s. 138f.

24. Pseudo-Philon, *Les antiquités bibliques*, éd. D.J. Harrington, trad. J. Cazeaux, comm. Ch. Perrot & P.-M. Bogaert, t. I–II, (Sources chrétiennes 229–230), Paris 1976; (latinsk text med synoptisk fransk översättning); L. Cohn och D.J. Harrington har på ett övertygande sätt visat att Gasters påstående om att Jerahme'el hade den ursprungliga hebreiska texten, är felaktig. Jerahme'els text är nämligen en retro-översättning från latin; L. Cohn, 'Pseudo-Philo and Jerahmeel', [i:] *Festschrift zum siebzigsten Geburtstag Jakob Guttmanns*, (Schriften hrsg. v. der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums), Leipzig 1915, s. 173–185; *The Hebrew Fragments of Pseudo-Philo...* (n. 17).

25. *Bet ha-Midrash: Sammlung kleiner Midraschim und vermischter Abhandlungen aus der ältern jüdischen Literatur*, hrsg. v. A. Jellinek, I, Leipzig 1853, s. 153–158; *Ozar Midraschim: a library of two hundred minor midraschim*, ed. by J.D. Eisenstein, I, New York 1915, s. 243–244.

26. *Bet*, I, s. 150–152; *Ozar*, I, s. 93–94.

27. *Bet*, I, s. 147–149; *Ozar*, I, s. 91–92.

28. *Bet*, III, (1856), s. 131–140; *Ozar*, I, s. 85–89.

29. *Bet*, IV (1857), s. 127–128; *Ozar*, II (1915), s. 549–550.

30. É. Turdeanu, 'La "Chronique de Moïse" en russe', *Revue des études slaves* 46 (1967), s. 35–64; omtryckt i idem, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, (Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha 5), Leiden 1981, s. 277–305.

31. M. Gaster, 'The unknown Aramaic original of Theodotians additions to the Book of Daniel', *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, Nov.-Dec. 1894 – Jan.-Febr. 1895; omtryckt i: M. Gaster, *Studies and Texts in Folklore, Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocrypha and Samaritan Archaeology*, London, I (1925–28), s. 39–68 & 3 (1925–28), 16–21.

32. Gaster's text slutar med Judas Makkabeus, men andra avsnitt av samma handskrift, som kanske också är delar i Jerahme'els *Krönika*, fortsätter berättelsen till Jerusalems fall och kanske ännu längre, till Mishnas författande i 2 årh. e.K.

33. A. Neubauer, *op. cit.*, s. 367.

34. *U-māšā'ī 'anī Yərahmē'el bə-səfer STRBYN hak-Kaftorī* [HKPWTWRY] *kī Nimrod ben Šem hāyāh kī ka-ašer hāyāh Noaḥ ben me'ath šānāh nōladh lō ben ba-dhmuthō* [BMDMWTW] *u-bh-šalmō wa-*

yiqrā^o 'eth šāmō Yonites [YWNYTS, delvis vokaliserat]. Wa-yyitten lō Noah^o 'abhiw mattānoth wa-yišlah^o 'ōthō ba-^oareš^o 'YTN wə-ya'aḥaz beh^o 'ad yam^o 'Elī'ōkhōra [PLY^oWKWR^o, delvis vokaliserat]. Way-yēlekh Nimrod har-rēšā^o 'el Yonites lilmōdh me-ḥākhmōthayw kī ruah^o 'Elōhīm bə-qarbō. Way-yēre^o Yonites ba-^oaytrolleyah [for: 'astrologiyah] kī bā^o 'elayw Nimrod har-rēšā^o u-l-yiqqah^o 'ešāh mimmennu. Hē^oakh hāyāh yakhol lī-mlōkh. Wa-yyabho^o wa-yyiphtar lō 'eth pēšer 'arba'ath ham-məlakḥīm 'ašer rā'āh Dāni'el wa-yyomer Yonites lə-Nimrōd kī bhney 'Aššur yamlikhū təḥillāh. Wə-hem bney Šēm šn (?) u-bhney Šēm 'Eylam wə-^oAššur ... *Ibid.*, s. 367.

35. *Bereshit Rabba*, 38, 9 & *passim*. (L. Ginzberg, 'Die Haggada bei den Kirchenvätern und in der apokryphischen Litteratur', *Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 43 (1899), s. 466); det finns dock en annan tradition (i *Targum Ps-Jonathan* (ad *Gen.* 10, 11) enligt vilken Nimrod drog sig tillbaka oaviligt att ha något att göra med bygget av Babelns torn; *Targum Pseudo-Jonathan: Genesis*, transl., with introd. and notes by M. Maher, (The Aramaic Bible 1B), Collegeville, MN 1992, p. 47f.

36. Enligt E.A. Speiser ('In search of Nimrod', *Eretz Israel* 5 (1958), s. 32–36) ligger till grund för Nimrodgestalten en mesopotamisk härskare vars namn innehöll Ninurta- eller Marduk-leden, t.ex. Tukulti-Ninurta I. Det är sannolikt att det rör sig om en slags kompositfigur personifierande Mesopotamien i både politisk och kulturell mening; P. Machinist, 'Nimrod', [i:] *The Anchor Bible Dictionary*, ed. D.N. Freedman, vol. 4, New York 1992, kol. 1116–1119.

37. Hebr. *nimrod* – 'vi skall revoltera' *Targum Pseudo-Jonathan* 10,8f upprepar 3 gånger ordet 'rebell'. Jfr dock n. 35.

38. L. Ginzberg, *The Legends of the Jews, I: Bible times and characters from the creation to Jacob*, Philadelphia 1942, s. 177–179. Traditioner om Nimrods förhåvanden med Abraham är här ovidkommande.

39. L. Cohn, *op. cit.* (n. 24), s. 173–185; D.J. Harrington, *op. cit.* (n. 17), s. 1–7.

40. S. Gero [Gerö], 'The legend of the fourth son of Noah', *Harvard Theological Review* 73 (1980), s. 321–330.

41. *La caverne des trésors: les deux recensions syriaques*, éd. (& trad.) par Su-Min Ri, (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 486–487, Scriptores Syri 207–208), Lovanii 1987.

42. Kap. 27 enl. Su-Min Ri uppdelning, s. 80–83.

43. Havets namn varierar starkt i olika handskrifter; se Su-Min Ri, syr. text s. 210f, not 7:2.

44. Namnet vokaliserat i den östsyrisk versionen, Ris utg. s. 210, v. 8; i den västsyrisk versionen stavas hans namn Ywn(y)twn.

45. Cp. W. Witakowski, 'The Division of the Earth between the Descendants of Noah in Syriac Tradition', *Aram Periodical* 5 (1993, tryckt 1996) (= *A Festschrift for Dr. Sebastian P. Brock*), s. 635–656.

46. *Die syrische Apokalypse des Pseudo-Methodius*, hrsg. (& übers.) v. G.J. Reinink, (CSCO 540–541, SS 220–221), Louvain 1993.

47. Med tanke på de grekiska och latinska formerna (se nedan) borde man nog emendera det syrisk *nūr šemšā* till *kūr šemšā*; Reinink, övers. 6, n. 41. I den syrisk skriften är skillnaden mellan 'k' och 'n' minimal.

48. Vidare sägs det ang. Joniton att jafetiterna skickade till honom sina arkitekter som byggde en stad som kallats Joniton.

49. I judisk tradition kämpade Nemrod som kuschiternas härskare segerrikt mot jafetiterna.

50. Den grekiska översättningen föreligger i ett par versioner, varav några (så kallade 'långa') interpolerades på 800-talet; W.J. Aerts, 'Zu einer neuen Ausgabe der "Revelationes" des Pseudo-Methodius (syrisch-griechisch-lateinisch)', [i:] *XXIV. Deutscher Orientalistentag ... 1988 in Köln: ausgewählte Vorträge*, hrsg. v. W. Diem u. A. Falaturi, (ZDMG Supplement 8), Stuttgart 1990, s. 123-130.

51. Den latinska texten publicerades på basis av fyra handskrifter från 700-talet: *Die Apokalypse des Pseudo-Methodius: die ältesten griechischen und lateinischen Übersetzungen*, hrsg. von W.J. Aerts und G.A.A. Kortekaas, vol. I-II, (Corpus SCO 569-570, Subsidia 97-98), Lovanii 1998; en äldre utgåva: E. Sackur, *Sibyllinische Texte und Forschungen: Pseudomethodius, Adso und die Tiburtinische Sibylle*, Halle a.S. 1898, s. 59-96, introd. s. 3-58.

52. *Die Apokalypse des Ps.-Methodios*, hrsg. v. A. Lolos, (Beiträge zur klassischen Philologie 83), Meisenheim am Glan 1976, s. 56; *Die dritte und vierte Redaktion des Ps.-Methodios*, [hrsg. v.] A. Lolos, (Beiträge zur klassischen Philologie 94), Meisenheim am Glan 1978, s. 28; Aerts' och Kortekaas' utg. p. 82 (not [3], 4, 1).

53. I den armeniska översättningen av Mikael Syrierns *Krönika*; Sackur, *op. cit.*, s. 15.

54. Aerts' och Kortekaas' utg. (se not 51), § [3], 4, s. 83 (lat.) och 82 (grek.).

55. S.J. Livesey & R.H. Rouse, 'Nimrod the Astronomer', *Traditio* 37 (1981), s. 203-266.

56. Att associera Nimrod med astronomi i den västliga traditionen har sina rötter i *Recognitiones* av Ps.-Clemens Romanus, Livesey & Rouse, *op. cit.*, s. 211-213.

57. Livesey & Rouse, *op. cit.*, s. 208.

58. *Ibid.*

59. En modern utgåva saknas. J.P. Migne's utgåva, den enda tillgängliga, baseras på ett tryck från 1600-talet: Petrus Comestor, 'Historia Scholastica', *Patrologia Latina* vol. 198, Paris 1855, col. 1049-1722.

60. S.R. Daly, 'Peter Comestor: Master of Histories', *Speculum* 32 (1957), s. 62-73.

61. Sackur, *op. cit.*, s. 63f; i Kortekaas' utg. (s. 83): 'Jonetus'.

62. Comestor, *Patrologia Latina*, vol. 198, col. 1088.

63. Och från äldre utgåva av Sackur.

64. Se anmärkningar i Gasters introduktion.

65. E. Shereshevsky, 'Hebrew tradition in Peter Comestor's *Historia scholastica*', *Jewish Quarterly Review* 59 (1969), p. 268-289; S. R. Karp, *Peter Comestor's Historia Scholastica: a study in the development of literal scriptural exegesis*, (Diss., Tulane University 1978), Ann Arbor: University Microfilms International 1980, p. 197-217.

66. A. Grabois, 'The *Hebraica veritas* and Jewish-Christian intellectual relations in the twelfth century', *Speculum* 50 (1975), p. 613-634.